

การผ่าตัดช่วยเหลือแม่ช้างแท้งลูกตายในท้อง: รายงานสัตว์ป่วย

น.สพ.สิทธิเดช มหาสาวังกุล

บทคัดย่อ

ช้างพังจันทร์แดง อายุ 30 ปี แสดงอาการเบ่งคลอด ทูรันทุราย ไม่ยอมกินอาหารและน้ำ บางครั้งล้มตัวลงนอน สลับกับยืน และพบว่าบริเวณใต้ทวารหนักมีลักษณะคล้ายตัวลูกช้างคั่นนูนออกมา ส่วนของลูกช้างหลุดจากช่องเชิงกรานมา แต่ไม่สามารถหลุดออกมาทางปากช่องคลอดซึ่งอยู่ด้านล่างของลำตัวได้ตามปกติ จากการใช้มือคลำผ่านทางผิวหนังด้านนอกใต้ทวารหนักพบว่าเป็นส่วนของขาลูกช้าง จากการเช็กประวัติพบว่า ช้างครบกำหนดคลอดเมื่อ 1 ปีที่ผ่านมา และแสดงอาการแท้งลูกแล้ว โดยพบว่ามึนงงน้ำคร่ำ พร้อมทั้งเศษชิ้นเนื้อต่างๆ หลุดออกมาในเวลานั้น สัตวแพทย์ได้ประเมินสถานการณ์ พบว่าแม่ช้างอาจตายได้หากไม่นำซากลูกช้างออกโดยด่วน จึงได้จัดการทำ Episiotomy โดยกรีดเปิดฝีผิวหนังใต้ทวารหนักเป็นแนวยาวจากบนลงล่างตามแนวทางเดินระบบสืบพันธุ์ ความยาว 30 ซม. และพบเห็นปลายขาโผล่ออกมา ได้ใช้ไซค์คล้องทั้งสองขา แต่ก็ไม่สามารถดึงซากช้างออกมาได้ เนื่องจากส่วนหัวและลำตัวยังคงติดที่ช่องเชิงกราน จึงได้ใช้ตะขอล็อกที่คางและใช้ไซค์คล้องเพื่อดึงหัวออกมา และสามารถดึงซากลูกช้างออกมาได้ทั้งตัว จากนั้นก็ทำการล้างมดลูกด้วย โพวิดีน และเย็บแผลปิด

คำนำ

ช้างเอเชียโดยทั่วไปจะตั้งท้องประมาณ 20 – 23 เดือน โดยตกลูกได้ทั้งในเวลากลางวันและกลางคืน โดยก่อนคลอดช้างจะแสดงอาการเบ่ง มีน้ำเมือกที่ช่องคลอด และถุงน้ำคร่ำที่หุ้มตัวลูกก็จะตกลงและแตกบนพื้น การคลอดปกติของลูกช้างจะมีได้ 2 ลักษณะ คือ เอาเท้าหน้าและหัวออกก่อน รวมถึงเอาเท้าหลังและท้ายออกก่อน เมื่อลูกตกถึงพื้นแล้ว แม่ช้างบางตัวจะรู้จักใช้วงฉีกถุงน้ำคร่ำ และทำความสะอาดตัวลูก ช้างบางเชือกซึ่งท้องแรกอาจจะไม่รู้จะทำวิธีดังกล่าว แต่หากมีช้างแม่รับอยู่ก็จะทำหน้าที่นี้แทนแม่จริง ลูกช้างจะนอนอยู่ไม่เกินครึ่งชั่วโมงก็จะสามารถลุกขึ้นยืนเองได้และเริ่มกินนมแม่ในเวลาต่อมา ภาวะผิดปกติที่สามารถเกิดขึ้นระหว่างการคลอดคือการคลอดยาก และที่มีรายงานในประเทศไทย ลูกช้างมักจะเสียชีวิตตั้งแต่อยู่ในท้อง และแม่ช้างจะเสียชีวิตตามมา แม้กระทั่งการผ่าตัดช่วยเหลือการคลอดยากแม่ช้างก็จะเสียชีวิตตามมาเช่นกัน โดยส่วนใหญ่มักพบว่า เป็นลูกช้างเพศผู้ ในปี ค.ศ. 1902 ถึง ค.ศ. 2000 มีรายงานว่าพบการเกิดภาวะคลอดยากในช้างเอเชีย (*Elephas maximus*) มากกว่าช้างแอฟริกา (*Loxodonta africana*) โดยเกิดกับช้างเอเชีย 28 ราย และเกิดกับช้างแอฟริกาเพียง 1 ราย (Goritz and Hildebrandt, 2000)

ประวัติตัวป่วย

ช้างพังจันทร์แดง อายุประมาณ 30 ปี ของศูนย์อนุรักษ์ช้างไทย จ.ลำปาง ได้รับการผสมตามธรรมชาติ และตั้งท้อง โดยมีกำหนดคลอดประมาณ เดือน พฤศจิกายน 2545 โดยทำการเช็ดฮอร์โมนตลอด และเมื่อวันที่ 2 พฤศจิกายน 2545 พบว่ามีของเหลวปนเลือดออกมาทางช่องคลอด และบางครั้งช้างมีอาการย่อขาหลังและเบ่ง และพบว่ามีถุงน้ำคร่ำและเศษเนื้อเยื่อต่างๆ หลุดออกมา ช้างยังคงแสดงอาการมีของเหลวปนเลือดออกทางช่องคลอดตลอดเวลา เป็นเวลาหลายเดือน ทางสัตวแพทย์ได้ลงความเห็นเห็นว่า แม่ช้างแท้งลูกแล้ว แต่ไม่สามารถพบซากลูกช้างที่หลุดออกมา ซึ่งเข้าใจว่า 1. ซากลูกช้างอาจจะหลุดออกมาขณะที่แม่ช้างถูกเลี้ยงในป่าและหาไม่พบ

2. ซากลูกช้างยังอยู่ในท้องแต่หากควบคุมการติดเชื้อได้ก็จะถูกดูดซึมที่เล็กน้อย และจะถูกขับส่วนที่เหลือในภายหลัง

สัตวแพทย์ได้ให้ยาปฏิชีวนะ Ceptriaxone เพื่อควบคุมการติดเชื้อ และพบว่าเป็นเวลากว่าเดือน แม่ช้างยังคงแสดงอาการปกติ และพบว่าเลือดที่ออกจากช่องคลอดลดลงและหยุดเป็นปกติ แต่ก็พบว่าในบางวันก็มีเลือดปนออกมากับปัสสาวะบ้าง

วันที่ 5 พฤศจิกายน 2546 แม่ช้างได้แสดงอาการเบ่งคลอดเหมือนปกติ และมีอาการกระวนกระวาย ย่อขาหลังเบ่ง และมีอาการหุดลูกผุดนั่ง บางครั้งก็ล้มตัวลงนอนเป็นเวลานาน ช้างไม่ยอมทานอาหารและน้ำ และพบว่าบริเวณใต้ทวารหนักมีลักษณะเหมือนส่วนของลูกช้างดันออกมาแต่ลูกช้างไม่สามารถหลุดออกมาตามช่องคลอดได้ตามปกติ สัตวแพทย์จึงได้วางแผนที่จะทำการผ่าตัด Episiotomy เพื่อนำซากลูกช้างออกโดยคว้น โดยทำการฉีดยาซึม Xylazine Hydrochloride เข้าเส้นและให้ยาชาเฉพาะที่ Lidocain hydrochloride ในขนาด 1 มล. ต่อพื้นที่ 1 ซม. เข้าที่ชั้นใต้ผิวหนังบริเวณฝีเย็บ หลังจากนั้นจึงทำการกรีดเปิดผ่าขยายปากช่องคลอดบริเวณฝีเย็บ (Episiotomy) ความยาวประมาณ 30 ซม. และได้ใช้มือล้วงตรวจทางช่องคลอด พบปลายเท้า 2 ขาหน้า แต่ไม่สามารถดึงให้หลุดออกมาได้ จึงได้ใช้โซ่คล้องที่ข้อเท้าทั้ง 2 และทำการดึงอีกครั้ง ไม่สามารถดึงออกได้ เนื่องจากส่วนหัวและลำตัวยังคงติดแน่นมากในช่องเชิงกราน จึงได้ทำการใช้ขอเจาะไปที่คางช้างพร้อมใช้เชือกคล้องและดึงส่วนหัว ร่วมกับดึงขาอีกครั้ง จึงสามารถดึงซากลูกช้างออกมาได้ หลังจากนั้นจึงได้ทำการล้างช่องคลอดด้วย โพวิดีน และทำการเย็บแผลปิด และฉีดยาแก้ Yohimbine 200 mg. เข้าเส้น และฉีดยาปฏิชีวนะ Ceptriaxone ควบคุมการติดเชื้อเป็นเวลาประมาณ 2 เดือน

ผลและวิจารณ์

กรณีแม่ช้างแท้งลูกและลูกตายในท้องเป็นเวลานานถึง 1 ปี โดยที่แม่ช้างยังคงมีชีวิตอยู่ ยังไม่เคยมีรายงานมาก่อน โดยปกติช้างที่แสดงภาวะคลอดยากที่เคยมีรายงานมานั้นส่วนใหญ่ลูกช้างมักจะเสียชีวิตและแม่ช้างมักจะเสียชีวิตตามมาภายใน 2 – 3 วัน การผ่าตัด Episiotomy เพื่อนำซากลูกช้างออกมา ที่เคยมีรายงานมาในประเทศไทยแม่ช้างก็จะเสียชีวิตหลังการผ่าตัด เพราะว่าแม่ช้างมักประสบกับปัญหาสุขภาพทรุดโทรม และมีการติดเชื้อภายในอย่างรุนแรง และซากลูกช้างอยู่ใน

ทำที่ไม่เหมาะสม ที่จะช่วยดึงซากลูกช้างตายออกมาได้ง่าย การตัดย่อยตัวลูกช้าง (fetotomy) จะทำได้ยากมาก เนื่องจากซากลูกช้างจะใหญ่กว่าเมื่อเทียบกับในโค กระบือ และ มักจะเกิดการ Trauma อย่างรุนแรง ทำให้แม่ช้างตายในที่สุด ส่วนการทำ Episiotomy ที่เคยมีรายงานการรอดชีวิตของแม่ช้าง คือที่ สวนสัตว์ในประเทศเยอรมัน การที่แม่ช้างแท้งลูกมาเป็นเวลาถึง 1 ปี โดยมีชีวิตอยู่ได้น่าจะเนื่องมาจากสามารถควบคุมการติดเชื้อ โดยในช่วง 2 เดือนแรกได้มีการให้ยาปฏิชีวนะ Ceftriaxone ปริมาณสูง โดยทางคณะสัตวแพทย์คาดเดาว่าหากควบคุมการติดเชื้อได้ ซากลูกช้างน่าจะฝ่อตัวและสามารถหลุดออกมาทางช่องคลอดได้ ซึ่งทางคณะสัตวแพทย์ไม่ทราบว่าซากจะอยู่ในท้องแม่ได้นานถึง 1 ปี เนื่องจากช้างเชือกนี้เลี้ยงแบบปล่อยปละจึงคาดเดาว่าซากลูกช้างน่าจะหลุดออกในป่าแล้วหาไม่พบ

(a)

(b)

(c)

(d)